

Opmars van een edele vis

De verspreiding van karper na de 12e eeuw

In Visionair nummer 18 beschreef John Langridge de verspreiding van karper vanuit het oorspronkelijke verspreidingsgebied rondom de Kaspische- en Zwarte Zee naar Oost- en Midden Europa. In dit vervolg beschrijft de auteur hoe deze kenmerkende vis uiteindelijk heel Europa heeft veroverd.

Tekst John Langridge Fotografie Bram Bokkers en John de Jong

Het staat vast dat de karper in de periode na de laatste ijstijd, ca. 8.000 tot 10.000 jaar geleden, voorkwam in de vlodvlaktes van rivieren die uitmondten in het Aralmeer en de Kaspische- en Zwarte Zee. Vanuit dit oorspronkelijke verspreidingsgebied is bekend dat sommige karpers zo nu en dan stroomopwaarts via de Donau in Hongarije, Oostenrijk en Zuid-Duitsland terechtkwamen. Waarschijnlijk werden deze karpers zo nu en dan ingesloten in plassen die periodiek met de rivier in verbinding stonden. Deze taaie vissen konden, als de winter niet te streng was, overleven en zich in het voorjaar succesvol voortplanten. Wanneer de rivier buiten haar oevers trad, zouden deze vissen de rivier kunnen bereiken en zich verder verspreiden.

Geen bewijs voor aquacultuur

De incidentele insluiting van karpers in plassen zal de vis makkelijk vangbaar hebben gemaakt. Fossiele resten van karpers met een ouderdom van 6.000 tot 3.000 voor Chr. afkomstig uit Beieren respectievelijk Oosten-

rijk suggereren dat karpers uit de rivier of de aangesloten plassen in die tijd al werden gegeten. Harde bewijzen ontbreken hier echter voor. Opvallend is dat er geen vondsten zijn van karperresten in de periode van 3.000 voor Chr. tot de achtste eeuw. Tussen de achtste en tiende eeuw worden er weer – en ook wat meer – resten in Beieren en de Duitse deelstaat Saxen gevonden. De hoeveelheid hiervan is echter beperkt en duidt niet op een sociaal-economisch belang van de karper. Wel geeft het aan dat de karper zich in westwaartse richting aan het uitbreiden was.

Volgens de Canadese historicus en karpere expert Professor Hoffman bestaat er voor de twaalfde eeuw geen bewijs voor het kweken van karper in West-Europa. Pas in die eeuw beginnen monniken in kloostertuinen karpers te houden. Deze vissen werden door de ascetische bewoners van kloosters als superieur voedsel beschouwd. Van aquacultuur was echter geen sprake, laat staan dat karpers door de gewone mens werden geconsumeerd. Vis was in die tijd overigens een luxeartikel. Geen geld voor vlees betekende niet dat er vis werd gegeten.

Kasteelkarpers

In de latere middeleeuwen begint er wat te veranderen. Vast staat dat religieuze gemeenschappen nauwelijks of geen vlees eten. Op vrijdagen, de dagen voor belangrijke feestdagen, en de weken voor advent was het eten van dierlijk vlees zelfs verboden. Op een gegeven moment waren er zelfs 140 dagen dat er geen vlees mocht worden gegeten. Het zal duidelijk zijn dat het belang van vis als alternatief steeds belangrijker werd. Volgens visserijbioloog Balon, die veel onderzoek deed naar de herkomst van wilde karper, kregen de monniken en nonnen hun vis lange tijd via visserij en niet via de aquacultuur. In het boek 'Remains and verbal evidence of carp in medieval Europe' van Richard Hoffman blijkt dat de meeste karperresten uit de middeleeuwen worden aangetroffen bij vijvers en slotgrachten van kastelen en paleizen. En dus niet bij kloosters, zoals vaak wordt aangenomen. Een voorbeeld hiervan zijn karperresten uit de twaalfde eeuw die zijn gevonden in keukenafval van het kasteel Neurenberg dat 100 kilometer ten

Hoewel sportvissers karper altijd terugzetten is de vis oorspronkelijk als consumptieviss in Europa terecht gekomen.

westen van de plaats Regensburg ligt. Vondsten in deze regio zijn overigens zeldzaam. Meer zuidelijk, in het benedenstroomse gedeelte van de Donau, worden veel meer resten van karper aangetroffen. In Hongarije blijkt de karper in de elfde en twaalfde eeuw algemeen voor te komen. Rondom het Balatonmeer bestond het dieet van veel mensen voor een belangrijk deel uit karper.

Karpers in sprookjes

De eerste beschrijving van karper in West-Europa is afkomstig uit het sprookje Ruodlieb. Dit uit 1060 daterende sprookje bevat een lijst met zoetwatervissen waaronder de karper. Het verhaal speelt zich af rondom het Beierse plaatsje Tegersee dat op 100 kilometer van de Donau ligt. In dit gebied bevinden zich vele rivieren en

meren. Hier worden ook kunstmatige vijvers voor viskweek aangelegd. Uit geschriften blijkt dat in 1455 viskwekerijen worden gesloten omdat de gekweekte karper, in tegenstelling tot de wild gevangen forel, te 'papperig' is. Dit verklaart – naast geografische redenen – mogelijk waarom de verspreiding van karper in westelijke richting lang op zich heeft laten wachten: de vis was gewoon niet lekker genoeg.

Beschreven door non

De eerst keer dat de karper in de West-Europese literatuur verschijnt, is het in 1158 verschenen boek *Physica, Liber simplicis medicinae* van de Duitse non Hildegard von Bingen. Deze Benedictijnse abdis leefde tussen 1098 en 1179. Zij was een bijzondere vrouw die actief was op het

gebied van religie, filosofie, muziek, poëzie en biologie. In *Physica* beschrijft ze nauwkeurig het gedrag van vissen, waaronder karper in het stroomgebied van de rivieren Glan, Nahe en Rijn. Opvallend is dat deze rivieren zich op meer dan 250 kilometer afstand van de Donau bevinden. De bevindingen van Hildegard wijzen er op dat *Cyprinus carpio* voor het eerst de Donau heeft verlaten.

Toch beperken de eerste beschrijvingen van karper zich tot wilde vissen; dat wil zeggen wilde vissen die werden gehouden in vijvers. Toch plantten deze vissen zich in de ondiepe vijvers voort, hetgeen Hildegard von Bingen ook in haar boek beschrijft.

De eerste karperkweek

Hoewel bewijs daarvoor ontbreekt is de karperkweek waarschijnlijk ➤

begonnen in vijvers rondom Beieren en Saxen. De Keulse bisschop, filosoof en wetenschapper Albertus Magnus beschrijft in de in 1260 verschenen *De Animalibus*, het houden en kweken van karpers in speciale vijvers. In zijn relaas over de karperskweek schrijft Albertus ook over de opvallende eigenschap van deze vissoort wat betreft het vermijden van netten. Na de *Animalibus* neemt het bewijs voor het kweken van karpers exponentieel toe. In de dertiende eeuw wordt er karpers gekweekt in Duitsland, Frankrijk en Zwitserland. Uit officiële documenten uit 1258 en 1259 blijkt dat er duizenden karpers in Frankrijk worden gekweekt. Opmerkelijk is dat deze vis bestemd is voor de elite. Blijkbaar is smaak aan verandering onderhevig. Na de dertiende eeuw is de opmars van karpers in Europa niet meer te stuiten. Karpers wordt

gekweekt in Groot-Brittannië, Italië en Spanje.

Verdere groei

De aquacultuur krijgt een grote impuls door de technologische vooruitgang in het waterbeheer. Door het aanleggen visvijvers die onderling verbonden zijn met kanalen en een waterbeheer waarin via sluizen en windmolens het water kan worden ververst, wordt het mogelijk om op grote schaal vis te produceren. Karpers die uit deze vijvers ontsnappen vormen vervolgens 'wilde' populaties in rivieren en meren. In de veertiende eeuw verschijnen er ook karperskwekerijen in Oost-Europa. In landen als het voormalige Tsjecho-Slowakije en Hongarije worden wilde karpers gekruist met de eerder gedomesticeerde vissen. Volgens Hoffmann is hierdoor de oorspronkelijke 'oer'karpers uit het

postglaciale refugium uitgestorven. Karpers wordt een belangrijke consumptievijvis en de vraag stijgt snel. Er verschijnen grootschalige karperskwekerijen in Oostenrijk, het voormalige Tsjecho-Slowakije en Polen. Vooral in het Zuid Duitse Bohemen bereikt de karperskweek een zeer hoog niveau. Beroemde kwekers als Vilém van Pernštejn, Jacob Krein en Josef Susta leggen duizenden karpervijvers aan. Aan het einde van de vijftiende eeuw is de karpers uitgegroeid tot de favoriete consumptievijvis van de West-Europese aristocratie.

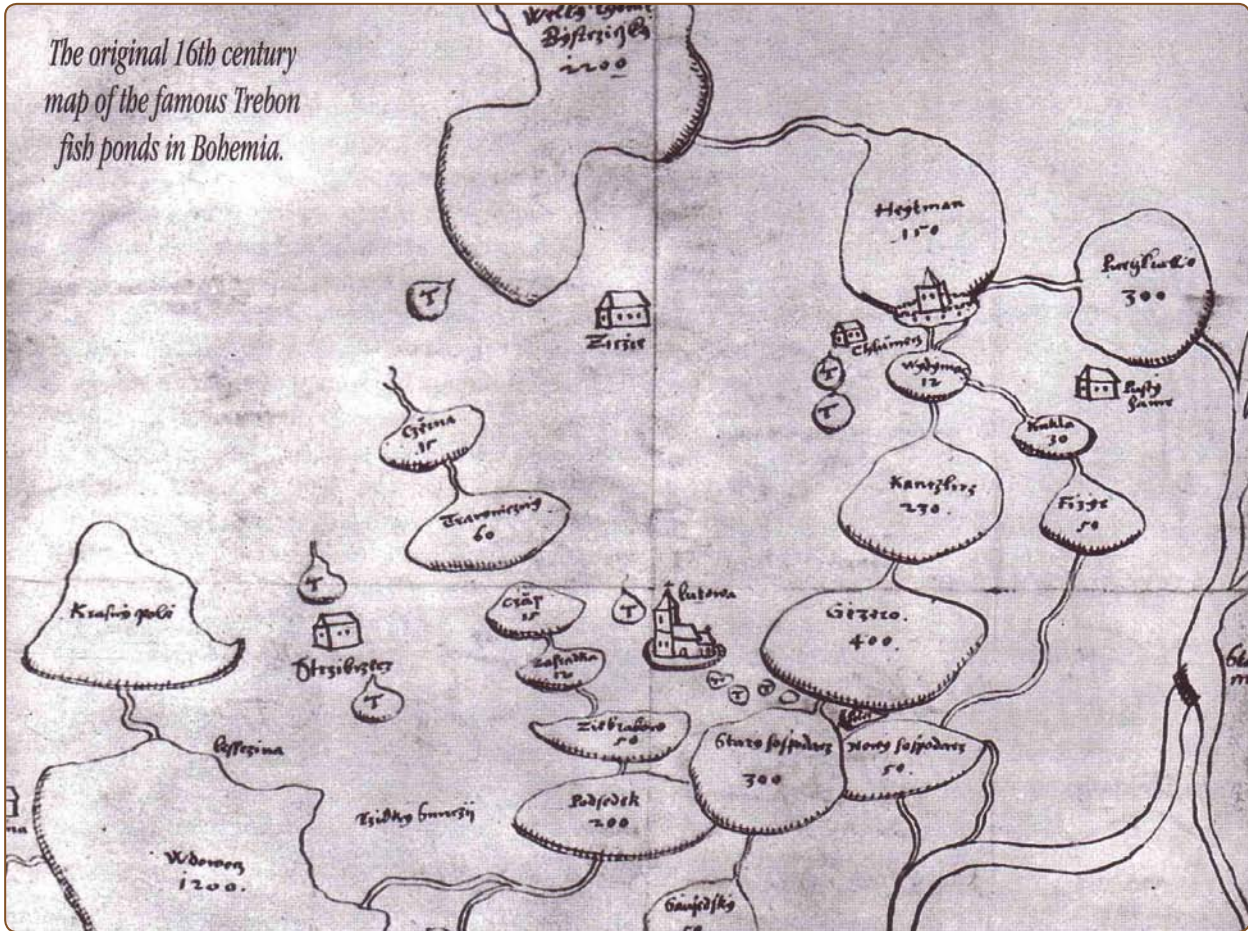
Het Kanaal over

Wanneer de oversteek naar Groot-Brittannië wordt gemaakt, is minder duidelijk. In een van de eerste publicaties over de hengelsport, het door Juliana Berners geschreven en in 1496 gepubliceerde *Treatyse of Fyshyng with an*

Alle karpers in Europa zijn afkomstig van gedomesticeerde (groot)ouders.

Een kaart van de karparkwekerijen in het Duitse Bohemen daterend uit de zestiende eeuw.

Angle, wordt gemeld dat de karpereen zeldzame vis is. De eerste melding van karparkweek is afkomstig van Dame Juliana die in 1462 in 'Manners and Household Expenses of England' het volgende schrijft:

"the same year and the xvi day of Octobre, my master putte into the said pond grete bremes, smale bremes, gret carpes, smale carpes"

Hoewel algemeen wordt aangenomen dat monniken de karpere mee naar Engeland hebben genomen, is het aannemelijker dat het de aristocratie is geweest die karpers als vijvervissen hebben geïntroduceerd. De geestelijkheid is zeer waarschijnlijk 'in de karpere geraakt' doordat de Anglicaanse kerk grote delen van het land en de daarin gelegen wateren in bezit hadden. Getuige de vele referenties

staat vast dat de karpere in de zestiende eeuw algemeen in Groot-Brittannië werd gekweekt en gehouden in vijvers.

Over de Pyreneeën

Uiteindelijk is de karpere ook de Pyreneeën overgestoken. De precieze datum van deze oversteek is echter onduidelijk. In de tussen 1582 en 1605 verschenen Spaanse roman 'La Pícara Justina' suggereert de auteur dat karpere in tegenstelling tot forel geen smakelijke vis is. Zeer waarschijnlijk is de karpere tussen 1540 en 1560 in Spanje en Portugal gearriveerd en heeft zich daarna, mede door het warme klimaat, snel over het Iberische schiereiland verspreid. Hiermee eindigt het verhaal van de geografische verspreiding van karpere. Deze reis begon in het gebied rondom de Zwarte zee, eindigde in Spanje en duurde ongeveer 500 jaar. **V**

Geraadpleegde literatuur

- Hoffmann, Richard C. 'Remains and verbal evidence of carp (*Cyprinus carpio*) in Medieval Europe' 1994
- Hoffmann, Richard C. 'Environmental change and the culture of common carp in medieval Europe' Institute of Ichthyology, Guelph Ichthyology Reviews N° 3 University of Guelph, Guelph, Ontario, Canada 1995
- Hoffmann, Richard C. 'Animals in Human Histories The Mirror of Nature and Culture': 'Carp, Cods, Connections New Fisheries in the Medieval European Economy and Environment' University of Rochester Press, Rochester (NY) USA 2002
- Balon, Eugene K. 'The common carp, *Cyprinus carpio*: its wild origin, domestication in aquaculture, and selection as colored nishikigoi' Guelph Ichthyology Reviews, N° 3 Institute of Ichthyology, University of Guelph, Guelph, Ontario, Canada, 1995